

ÖMER LÜTFİ BARKAN'DA DEVLET VE TÜRK DEVLET GELENEĞİ

Ayşe Eylem ERKİPÇAK AKSEKİ¹

Öz

Devlet siyasi, sosyal ve iktisadi yapıyla ilgili “tarihsel bir kategoridir”. Daha çok tarihçi yönüyle bilinen Barkan da iktisat tarihi, hukuk tarihi, toprak siyaseti çalışmalarında aslında Türk devlet geleneğine özgün bakışını ortaya koyar. Devleti düzenleyen ve denetleyen bir kurum olarak insanlık tarihinin seyrinde elzem bir noktaya oturtur. Barkan’ın düşüncelerinin şekillenmesinde gerek Keynesyen dönemin gerek yeni kurulan Türk devletinin şartları önemli rol oynamış, Barkan fikirleri nedeniyle akademik ve siyasi olarak oldukça ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Türk tarihçiliğinin bugün sıkıştığı “belgeciliğin” yükü Barkan’ın üzerine bırakılmış, teorileri “kendine özgücülük” ve “biz bize benzerizcilik” söylemleriyle küçümsenmiştir. Türk devlet geleneği üzerine yapılan üç esaslı tartışmaya dâhil olan Barkan, Osmanlı arşiv belgelerinin tercümesi ve tasnifini sağlamanın yanında, bu belgelerin dayanağıyla önemli tezler ortaya sunmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşu, üretim tarzı ve İmparatorluk hukukunun şer’iliği meselelerindeki tezleri ile çok disiplinli çalışma tarzı, devlet kuramı ve yönetim bilimi alanları için önemli birikim sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ömer Lütfi Barkan, Devlet, Hukuk, Osmanlı Devleti, Kendine Özgücülük.

¹ Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Doktora Programı Öğrencisi, eylemkipcak@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9942-8888.

THE STATE AND TURKIC STATE TRADITION IN ÖMER LÜTFİ BARKAN

Abstract

The state is a “historical category” related to the political, social and economic structure. Barkan, who is better known as a historian, exhibits essentially his original perspective concerning Turkic state tradition in the economic history, legal history and studies of land politics. He places state as an institution that regulates and supervises into an essential point in the course of human history. The Keynesian era and the newly established Turkish state play an important role in shaping of Barkan’s thoughts, he drew also severe academic and political criticism due to his ideas. Barkan is besides hold responsible for the “documentarism” in which Turkish historiography is limited at the present time, and his theories are underestimate by the discourses of “distinctive uniqueness” and that of “we are only similar to each other”. Barkan who participated in three major debates regarding Turkic state tradition, translated and sorted out the Ottoman archives, besides propounded important theories on the basis of these documents. His theories on the debates concerning the foundation of the Ottoman Empire, modes of production of the Ottoman Empire, the shariah of the Empire, and his multidisciplinary methodology contribute to the theory of state and administrative science.

Keywords: Ömer Lütü Barkan, State, Law, Ottoman State, Distinctive Uniqueness.

Giriş

Türk tarihçiliğinin ve Cumhuriyet’e geçiş sürecinde Türk tarihinin en önemli ve en tartışmalı isimlerinden olan Ömer Lütü Barkan, 1935 yılından vefatına kadar sosyal bilimler yazınına çok sayıda eser kazandırmıştır. Tarihçi olmanın ötesinde iktisat tarihi, iktisat siyaseti, iktisadi coğrafya (Taştan, 2023: 14), hukuk tarihi gibi alanlarda, alanın başat kabul edilen çalışmalarını ortaya koyan düşünürün sosyal teorileri ve eserlerinin mahiyeti bugün hala tam olarak anlaşılammış, ne yazık ki akademik yazında hak ettiği değeri bulammıştır.

1902 Edirne doğumlu olan Barkan, ilk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra İstanbul’a gelerek Darülfünun’da Felsefe bölümünü bitirmiş daha sonra Strasbourg Üniversitesi’ne gönderilerek Hukuk Fakültesi’nde “İktisadi İlimler Yüksek Etüt Diploması” ile sosyoloji, psikoloji

ve felsefe sertifikaları almıştır (Kaplan, 2008: 3)². Birden fazla sosyal bilimler disiplininin eğitimini almış olması eserlerine de yansımış, çalışmalarını ortaya koyarken tıpkı Köprülü gibi birçok alanın birikim ve metodundan faydalanmıştır.

Yayın hayatının ilk eserlerini 1935 yılında Siyasal Bilgiler (Mülkiye) Dergisi'nde bir seri olarak yayınlanan, Balkan ülkeleri ile Rusya'daki toprak meselelerini ele aldığı "Harp Sonu Tarımsal Reform Hareketleri" çalışmaları ile veren Barkan için "toprak meselesi/ toprak siyaseti"³ hayli önemli bir konuma sahiptir. Ona göre Batı sanayi dünyası göz önüne alınarak ortaya konulan siyasal doktrinler, dünyanın temel geçim kaynağı toprak olan büyük kısmını anlamak için yeterli değildir. Bu dünyanın "dertleri" de "mitolojisi" de ayrıdır. Batı siyasal tarihi üzerine yazılan kuramlar, Batı'yı anlamak için dahi yeterli olamamıştır. Gerçek şudur ki; toprak ve toprağa dayalı üretim yapan memleketlerin Batı'dan ayrı bir gerçekliği her zaman var olacaktır: "*Dünya durdukça bir de toprak üstünde çalışanların <<meselesi>> kalacak, sosyal ve siyasal güdümlerde daima onların da söyleyeceği bir söz bulunacaktır* (Barkan, 1980a: 24)."

Her problem içinde bulunduğu tarihsel ve toplumsal koşullardan doğar ve her fikir bu somut koşulların bir ürünü olarak ortaya çıkar. Toprak meselesi ve Barkan da gerek yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde 1930lardan itibaren etkili olan devletçi politikalar ve iktisadi kalkınma çabaları gerekse Batı dünyasını etkisi altına alan Keynesyen ekonomi ile birlikte ele alındığında anlam kazanır. 1929 Büyük Bunalımı'nın bir ürünü olarak John Maynard Keynes tarafından ortaya konan Keynesyen model, devletin etkin ve düzenleyici olduğu karma bir ekonomik model önermektedir. Ancak daha öncesinde Türk milletinin iktisadi kalkınma sorunu Türk aydınlarını bir çözüm aramaya yönlendirmiş, henüz 1914 yılında Talât Paşa tarafından dile getirilen "devlet sosyalizmi"⁴ fikri sonraki yıllarda da önemli destek bulmuş, bu fikir yeni Türk devletinin ilk döneminde sanayinin ve tarımın devlet eliyle teşekkülünün yolunu açmıştır (Avcıoğlu, 1976: 449). Hızla yükselen batı sanayisi karşısında henüz yeter miktarda kendi sermayesinden ve teknik bilgisinden yoksun olan devlet, yeni çağa ayak uydurabilmek için hızlı girişimlerde bulunmak zorundadır. 1940 yılında Bozkurt, bu dönemi şöyle ifade etmiştir:

"Türk milleti, medenî bir millet sıfatıyla, memleketi şimendiferleriyle, yollarıyla, kanallarıyla fabrikalarıyla imar etmek, sömürgelekten kurtulmak

² Atatürk'ün "kıvılcım olarak gidip volkan olarak dönmesini beklediği" Türk promethelerinden biri de Barkan'dır (Taştan, 2023: 12).

³ Barkan çalışmalarında "toprak siyasası" kavramını kullanmaktadır (Barkan, 1980a: 30).

⁴ Devlet sosyalizmi ile kastedilen, sanayii teşebbüslerin devlet kontrolünde yapılması, devletçiliktir (Bozkurt, 2000:102).

için sanayiini korumak, ziraatını inkişaf ettirmek, uluslararası ticaretine genişlik vermek zorunda idi. Başka türlü XX. yüzyılda hiçbir anlam ifade edemez! Yaşayamazdı. Bütün bunları başarmak için büyük sermayeye ve bilgiye muhtaç idi. Yabancı memleketlerden sermaye getirmek çok zordu. Getirilecek sermaye Türkiye'yi; Fas, Tunus, Mısır, Irak, Suriye gibi sömürmek için gelebilirdi. Yeni Türkiye; Fas, Irak, Tunus, Suriye, Mısır, Zengibar olamazdı. O vakit, bağımsızlık savaşlarının anlamı kalmazdı!" (Bozkurt, 2000: 101-102)

İşte buna karşılık yeni Türk devletinin çözümü, devletçi politikalar olmuştur. Bilhassa 1933 yılından sonra yabancı şirketler millileştirilmiş, Devlet Sanayi Ofisi ile devletin sanayi teşebbüslerinin önü açılmış, özel teşebbüsler denetim altına alınmış vb. pek çok girişimde bulunulmuş, devletçilik ilkesi 1937 yılında Anayasamıza da eklenmiştir (Taştan, 2023: 17; Avcıoğlu, 1976: 453-459). Devletçilik fikrinin yayılması ve yeni Türk devletinin politikalarını şekillendirmesinde bir başka etken, 1932-1935 yılları arasındaki yayın hayatına devam eden Kadro Dergisi ve 1933'te yayın hayatına başlayan Ülkü dergisi çevreleridir (Avcıoğlu, 1976: 450; Taştan, 2023: 28). İşte Barkan'ın fikirlerinde göze çarpan, devletin iktisat ve nüfus faaliyetlerindeki düzenleyici işlevine atfettiği önemin, bu dönemin bir ürünü olduğu ifade edilebilir.

Temel geçim kaynağı toprak olan genç Türkiye Cumhuriyeti için reformların, iktisat programlarının ve yeni devletin ideolojisinin henüz inşa edildiği bu dönemde bir iktisat tarihçisi olarak yetişen Barkan'ın temel meselesinin de toprak siyaseti olması anlaşılabilir. Akademik hayatında bulunduğu konum, henüz yolunun başından itibaren onu temel çalışma alanı olan toprak siyasetine yönlendirmiştir. 1933 yılında İstanbul Üniversitesi bünyesinde yeni kurulan "Türk İnkılabı Enstitüsü"ne, milli kalkınmanın ancak milli bir iktisat siyaseti ile mümkün olabileceğini savunan Prof. Yusuf Kemal Tengirşenk'in yanına doçent olarak atanması da (Sahillioğlu, 1985: 5; Taştan, 2023: 32) Barkan'ın akademik çalışma yönünü belirlemede önemli yere sahiptir.

Aynı dönemde Cumhuriyet ideolojisini oluşturma girişimlerinin iki temel yayın organı olan Kadro ve Ülkü dergileri çevrelerinde de toprak reformu önemli bir yer tutmaktadır. Barkan da 1936-1938 yılları arasında Ülkü Dergisi'nde yayınlanan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çiftçi Sınıfların Hukukî Statüsü" ve "Türkiye'de Toprak Meselesinin Tarihi Esâsları" başlıklı makale serilerinde (Sahillioğlu, 1985: 20-21), Türk tarihinde toprak meselesine ilişkin izlenen özgün siyaseti çözmeye odaklanmıştır. Tıpkı Ülkü Dergisi çevresi gibi iktisadi kalkınma için toprak reformunun gerekliliği kaygısını taşıyan Barkan, çalışmalarında toprak meselesini merkezine almış, ekonomide istiklâlin, siyasi istiklalini temeli olduğu düsturuyla hareket

etmiştir (Taştan, 2023: 24; Barkan, 1980b: 107). Çünkü “*Toprak meselelerine lazım gelen nizam ve inzibatı kendi siyasi iradesinin zor ve müdahalesiyle veremeyen, bu meseleleri kontrol etmek şuur ve kudretini kaybetmiş olan devletler, daha o andan itibaren kendilerini bünyevi bir iktidarsızlığa mahkûm etmişlerdir* (Barkan, 1980b: 125).”

Barkan’ın ömrünü adadığı çalışmaları övgüyle olduğu kadar⁵ sayısız eleştiri ve yergiyle de karşılanmıştır. “Atanmış tarih memuru”, “belgeci tarihçi”, “biz bize benzerizci”, “devletçi-seçkin tarihçi” vb. birçok suçlama ile yerilmiş, hatta 1950 sonrasında Köprülü ekolünün sentezci/karşılaştırmalı metodunun terk edilmesinin, Türk tarihçiliğinin “belge fetişizmine” sıkıştırılmasının da sorumlusu olarak gösterilmiştir (Berktaş, 1991: 54-55; Berktaş, 1989: 116; Berktaş, 1983: 83; Taştan, 2023: 53, 62, 65).

Barkan, genellikle tarihçi yönü ve arşiv belgeleri üzerine yaptığı çalışmaları ile ön plana çıkarılsa da onun teorisyenliği, Türk devlet geleneği hakkındaki görüş ve çalışmaları yeteri kadar ilgi görmemiş, hatta bazı çalışmaları göz ardı edilmiştir. Bibliyografya çalışmalarına bile girmemiş olan ders notlarında⁶ yer alan tespitleri, onun Türk devlet geleneğine bakışı hakkında oldukça önemli bilgiler içermektedir. Bu makalede öncelikle Barkan hakkında yapılan suçlamalara metot tartışmaları altında yer verilecek, daha sonra yazarın devlet kavrayışına ilişkin fikirleri ortaya konulacaktır. Barkan, sosyal bilimlerin birçok alanındaki önemli tartışmalara cevap verecek özgün tezler ortaya koymuş olmasına rağmen “Devletin kökeni nedir?” ve “Devlet nedir?” sorularına açık bir cevap vermemiştir. Bu itibarla genel devlet kavrayışı başlığı altında onun devleti ve toplumu anlama şekline ilişkin bulgulara yer verilmekle yetinilecektir.

1. Metot Tartışmaları

Barkan’ın metodu ve Türk tarih yazınına bıraktığı metodolojik miras önemli tartışmalara konudur. Halil Berktaş’ın Barkan hakkında yaptığı ağır eleştiriler, daha sonra bazı yazarca da kabul görmüş, tarihçiliğin bugün sıkıştığı dar ve kapalı “belgeci tarihçiliğin” tüm yükü Barkan’ın üzerine bırakılmıştır.

Berktaş’ın “Kemalizm” olarak sözünü ettiği yeni Cumhuriyet’in kuruluş ideolojisi ve devlet gücü, iddiasına göre Barkan’ın kariyerinin tek mimarıdır. Barkan, bir akademisyenden önce bir “memurdur” ki onun tarihçi olmasını

⁵ “*Türk İktisat Tarihi araştırmalarının gerçek önderi ve doyen'i...* (Şakiroğlu, 1980: 153)”

⁶ Vefatının ardından 1986 yılında “Belgelerle Türk Tarihi Dergisi”nde bir seri halinde yayınlanmıştır. Bkz: Barkan, Ömer Lütfi, (1986), “Türk Hukuk Tarihine Giriş”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 15, s.14-22.

emreden de “devletin ta kendisidir.” Kendisi bir memur olduktan sonra sipahileri de bir memur olarak resmetmiştir. Nitekim Barkan'da keskin bir şekilde göze çarpan “Biz bize benziyoruz” ilkesinin kaynağı ona göre Atatürk'ten başkası değildir. “*Türk Tarih Tezi, mitolojik bir geçmişte, hiç olmazsa kabile demokrasisinin çarpıtılmış bir görüntüsünü aramıştır; oysa tek parti ve Milli Şef dönemlerinin devlet gücünün her tezahürü karşısında kendinden geçişine denk düşecek imgelem, Orta Asya'nın devlet-öncesi paganizmine tutkunluk olamaz.*” Berktaş'a göre bu devlet-öncesi ilkel formdan kaçış, akademik dikkatleri “klasik dönem” Osmanlısına çevirmiştir. Devletin oluşumu problemi çalışmalardan kasıtlı olarak dışlanmış ve klasik dönem kendi geçmişinden kopartılarak zamansız ve mutlak olarak ele alınmıştır. İşte Barkan da bu Tek Parti-Milli Şef döneminin tipik bir “devletçi-milliyetçisi” ve bu dönüşümün baş mimarıdır (Berktaş, 1991: 38-40). Berktaş'ın birçok eserinde yer verdiği Barkan eleştirileri, akademik birer eleştiri olmanın ötesinde siyasi birer suçlama gibi görünür.

Barkan'ın metodu hakkında yazındaki ağırlıklı tartışma, onun Alman tarihçi Leopold von Ranke'nin izinden mi ilerlediği yoksa Fransız ekolü Annales Okulu'ndan mı etkilendiğidir. Birbirine büyük ölçüde karşıt olan bu iki metodolojik yaklaşımın, farklı yazarlar tarafından Barkan'ın takip ettiği yöntem olarak ileri sürülmesi ilginçtir. Barkan'ın sadece bir “belgeci” olduğunu iddia eden Berktaş ve Taştan, onun tarih metodunun Ranke'den önemli izler taşıdığını iddia ederler. 19. yüzyılda yaşamış olan Ranke, tarih felsefesine karşı tarih biliminin özerkliğini savunur. Felsefenin aksine tarih bilimi, bireysel olanı göz önünde bulundururken geneli ortaya çıkarmayı amaçlar, genel bir bakış olmadan araştırma sonuçsuz kalır. Bunun için tarihçi, tarihsel olguların dış görünümünün ötesine geçmelidir. Olayların gözlemlenmesi, onların içsel bağlantılarını ortaya çıkarır. Bu anlayışa giden yol da mevcut belgelerin ortaya koydukları gerçeğin eleştirel bir karşılaştırması ile mümkündür (Ranke, 1973: 25-27). Ranke bu yaklaşımla tarihi ayrı bir disiplin haline getirirken diğer sosyal bilimlerden soyutladığı için eleştirilmiştir.

Ranke'nin tarih metoduna karşı ileri sürülen itirazlardan biri 20. yüzyılda Fransa'da önemli bir ekol haline gelen Annales Okulu'ndan gelir. 1929 yılında Marc Bloch ve Lucien Febvre tarafından “Annales d'histoire économique et sociale” adlı dergi etrafında toplanan okul, tarih bilimi yapmak için sosyoloji, siyaset bilimi, psikoloji, coğrafya vb. alanlara hâkim olunması ve diğer sosyal bilimlerin alanlarının metodlarının uygulanması gerektiğini ileri sürer. Ekolün tarih anlayışı olay odaklı değil, sorun odaklı tarihciliktir ve temel meselesi yalnızca siyaset değil, siyasetin yanı sıra tüm insan ve toplum faaliyetleridir. Bunun yanında tarihinin görevi tarihteki tikel olayları ortaya çıkarmak değil, bütünsel ve yapısal ilişkileri, nedensellik bağı ile ortaya

koymaktır. Yani tarihçi, diğer sosyal bilimler disiplinlerinden yararlanarak, bütünsel bir metotla çalışmalı, tarihi neden-sonuç ilişkisi içinde ele almalıdır (Çakır, 2000: 42; Sönmez, 2012: 257; Kaplan, 2008: 6).

Barkan'ı Ranke ile ilişkilendirerek “ultra-ampirist” olarak niteleyen Taştan, Barkan için “sosyal bilimleri açmanın” ve “tarihte teoriden bahsetmenin” tali konular olduğunu söyler. Barkan'ın tarihe bakışı ona göre “*ham malumattan hareketle aşırı genellemeler yapmaktan*” ibarettir. Sosyoloji, antropoloji, hukuk ve sosyal psikolojiyi dışlar, sosyal bilimlerin diğer alanlarını tarihçi için “adeta yasaklar.” Barkan hakkında Berktaş da aynı fikirdedir (Taştan, 2023: 59-63). Bu eleştirilerle ilgili her iki yazarın da kanıtı, Barkan'ın aynı cümlesidir: “(...) *bir tarihçi için bilhassa lazım gelen nokta, bir içtimaiyatçı için olduğu gibi, umumi ve birçok dereceli tecritlerle ulaşılabilecek müşabehetler değil, umumi kanuniyet ve tekâmül istikametlerinin zamana ve mekâna ait hususiyetlerin ve muayyen tarihi şartların tesirleri altında almış oldukları hususi şekillerdir* (Barkan, 1980g: 675).” Oysa aynı makalede Barkan, tespit edilen sosyal yapıların (burada serflik ve derebeyliği tartışılmaktadır) belirli bir gelişmenin çeşitli aşamaları gibi ileri sürülmesine karşı çıkararak, Avrupa’da olduğu gibi Osmanlı’da da zamana ve mekâna bağlı olarak değişen sosyal yapıların hiçbir zaman aynı kalmadığını, tarihçinin görevinin daha çok bu gerçeği ortaya koymak olduğunu vurgulamaktadır. Barkan'ın yalnız bu sözüne dayanarak onun sosyal bilimlerin diğer alanından soyutlandığını iddia etmek kabul edilebilir değildir.

Barkan'ın 1928 yılında gittiği Strasbourg’ta, Annales Okulu’nun önemli isimlerinden olan Marc Bloch’un derslerine katıldığı, kendisinden oldukça etkilendiği genel kabul gören fikirdir (Karahasanoğlu, 2012: 429; Çakır, 2000: 40; Kaplan, 2008: 5 vd.). Türkiye’ye döndükten sonra da Febvre ve Okul’un diğer önemli isimlerinden Braudel ile arkadaşlığını sürdürmüştür. IV. Türk Tarih Kongresi’nde “*siyasi ve askeri tarihçiliğin takip ettiği hikayeci tarihçilik*” metodunun değiştirilmesi gerektiği konusunda tespitlerde bulunmuştur (Çakır, 2000: 43).

Barkan'ı yukarıda tartışılan iki ekolden herhangi birinin takipçisi olarak nitelemek bazı yönlerden eksik kalacaktır. “*Hiçbir perspektif bütünüyle hiçbir zaman yeni olamaz. Birileri benzer bir şeyi genellikle on yıllar ya da yüzyıllar öncesinde de söylemiştir*” (Wallerstein, 2018: 15). Annales Okulu’nun tarih metodu da tamamıyla yeni bir şey değildir. Henüz Okul’un kurulmasından önceki tarihlerde Türk tarihçiliğinin önemli isimlerinden Köprülü, tarih metodu üzerine birçok yazı kaleme almıştır. 1931 yılında yayınlanan “Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri” adlı makalesinde aynen şu ifadelerle yer verir: “*Bütün sosyal müesseselerimiz gibi hukuki müesseselerimizin tetkikinde de İslamiyetten evvelki devirlerden başlayarak,*

kronolojik bir surette, çeşitli Türk devletlerinde o müesseselerin ne gibi safhalardan geçtiğini anlamak ve her devirde, her coğrafi sahada dıştan gelmesi muhtemel tesirleri de tespit etmek mecburiyetindeyiz. Ancak böyle genetik ve komparatif bir usul sayesinde, her müessesenin dahilî gelişmesini, maruz kaldığı dış tesirleri (...) bütün sebepleri ve neticeleriyle anlamak mümkün olur” (Köprülü, 2018: 33-34).

Bu *genetik* ve *komparatif* metot, şüphesiz Annales Ekolü'nün önerileriyle uyum içindedir. Üstelik Köprülü'nün Annales Okulu yazarları Febvre ve Bloch ile yakın ilişkileri, metotları üzerine övgüleri kendi yazılarında da yer almaktadır. Ancak gerek Köprülü gerek Barkan için, takip ettikleri metodun bütünüyle Annales etkisi olduğunu ifade etmek, Türk tarihçiliğine haksızlık olacaktır. Zira Köprülü'nün çalışmalarının önemli kısmı, ekolün kurulduğu tarihten çok öncesine rastlamaktadır, örneğin henüz 1913 tarihinde “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul” adlı makalesinde, tarih metodu üzerine tetkiklerini ayrıntılarıyla ifade etmiştir (Sönmez, 2012: 258-259). Barkan'da da Annales Okulu'ndan önce, sıklıkla fikirlerine başvurduğu Köprülü'nün izleri aranmalıdır. Onun Osmanlı tarihçiliğindeki “disiplinler arası yöntem, sorun-odaklı analiz ve araştırma araçlarının çeşitliliği”, her şeyden önce Köprülü'nün mirasıdır (Sönmez, 2012: 259-260).

Barkan'ın öne sürdüğü tezlerin ispatında arşiv belgelerine başvurmasını “belge fetişizmi” olarak nitelemek de gerçeklikten uzaktır. Onun tarihi ele alma yöntemi sorun odaklıdır ki bu çalışmada yer alan üç başlık, onun yazındaki Türk devlet geleneğinin üç büyük tartışmasına verdiği teorik yanıtlardan oluşmaktadır. Örneğin “XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri”nde, kulluklar ve ortakçı kullara ilişkin Haslar Defteri, Evkaf Defterleri vb. kayıtlarını tercüme ve tasnif etmesinin yanında, Avrupa ortaçağındaki serfler ile Osmanlı'da ortakçı kullar ve reayayı nitelik bakımında karşılaştırmış, sosyopolitik örgütlenmeye ilişkin önemli tespitlerde bulunmuştur (bkz: Barkan, 1980g: 671 vd.). Belki Barkan hakkında bu bağlamda ileri sürülebilecek tek eleştiri, neden-sonuç ilişkisinin eksiliği üzerine olabilir. Zira teorilerinde, tespit ettiği önemli durumların ekonomik ve politik nedenleri üzerinde durmamış, yalnız karşılaştırma ve etkileşim meselelerine önem vermiştir.

Barkan, Köprülü'ye benzer tarih yaklaşımını *Türk Hukuk Tarihi* ders notlarında ifade eder. Ona göre dünya tarihi boyunca çeşitli kültür sahalarında etkileşim halinde bulunarak, üç kıtada farklı siyasi ve toplumsal yapılar kuran Türklerin teşkilat tarihini incelemek için bazı metodolojik gereklilikler bulunmaktadır. Önce Türk tarihi dönemlerine ayrılmalı, sonra farklı Türk şubelerinin birinden diğerine geçen hukuki, siyasi, sosyal gelenek ve

düzenlerin karşılaştırmalı takibi yapılmalıdır (Barkan, 1951: 1-2). Barkan'ın bu önerisi, Köprülü'nün *genetique* ve *comparatif* metodu ile aynıdır.

Metot konusunda yer verilmesi gereken başka bir husus, *kendine özgüçülük* konusundadır. Hakkındaki eleştirilerin aksine Barkan'ın özgünlük anlayışı, tarihte tikel olanı ortaya koymaktan ibaret değildir. Osmanlı toprak meselesini ele aldığı çalışmalarında, malikâne sistemi ile miri araziler rejiminin, Bizans ve İslam memleketlerindeki köklerini tespit ederken şu ifadeleri kullanır: “*Hakikatte ne Osmanlılar ne de İslam fütuhata, numunesi olmayan yeni toprak tasarrufu şekilleri ve toprak münasebetleri ihdas ve icat etmeye mecbur olmadıkları gibi, tesis ettikleri nizam da, muayyen şartlar dâhilinde bazı toprak tasarrufu şekillerinin ancak daha büyük mkiyaslarda tamim ve teşmil edilmesine yardım etmek suretiyle husule gelmiştir denilebilir* (Barkan: 1980f: 140).” O halde onun tespiti çalıştığı şey Osmanlı'nın başka kimseye benzemeyen yapısı, tarihte tekliği veya Osmanlı yöneticilerinin yaratıcı eylemiyle husule gelmiş bir toprak sisteminin varlığı değildir. Batı memleketlerindeki serf ile Osmanlı köylüsü arasındaki, hukuk bakımından “aşılmaz farkı” gözler önüne sermektir (Barkan, 1980g: 675).

2. Genel Devlet Kavrayışı

Barkan sosyal bilimlerin birçok disiplininden yaralanarak çalışmış olsa da temel alanı Osmanlı iktisat tarihi olarak nitelenebilir. Bu alan devlete ve devletin tarihine ilişkin birçok bilgi verse de Barkan'ın doğrudan kaleme aldığı bir devlet kuramı tezi bulunmamaktadır. Yine de Türk devlet teşkilatları özelinde yaptığı çalışmalar, onun bu alana nasıl baktığı devleti nasıl kavradığı konusunda ipuçları verir. Ona göre hukuki anlayış ve teşkilat, “*siyasi, içtimai bünye ve iktisat şartları ile ilgili tarihi kategorilerdir*” (Barkan, 1951: 2).

Barkan, toplumsal yapıların teşekkülünde devlete üstün bir önem atfeder, çalışmalarında sıklıkla “devlet müdahalesi”, “devlet organizasyonu”, düzenleme gibi kavramlara başvurur. Onun “devletçi” olarak anılmasına neden olan bu yaklaşımı önemli eleştirilere de konu olmuştur. Örneğin Kıvılcımlı, Barkan'ın “devlet müdahalesi olmadan toprak siyasetinin ‘mütemediyen soysuzlaşan’ bir alan olması, nüfus yoğunluğuna karşı devletin çözüm bulması gerekliliği” gibi tespitlerine şiddetle karşı çıkmış ve bu bakış açısının “devletçilik ütopyası” olduğunu, Barkan'ın devlete yaratıcı bir rol atfettiğini ifade etmiştir (Kıvılcımlı, 2020: 453).

Bu eleştiri bütünüyle gerçek dışı değildir. Barkan devleti, sosyal ve ekonomik hayatın organizasyonunda gerekli ve hatta zorunlu görmektedir. Nitekim çalışmalarında toplumsal yapıların hangi şartların neticesinde ortaya çıktığı ile çok ilgilenmez ancak onun temel meselesi devletin, toplumsal

yapıları nasıl düzenlediğidir. Ancak bu tutumun, içinde bulunduğu tarihsel sürecin bir etkisi olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Çiftçi Sınıfların Hukuki Statüsü” adlı makalesinde şu ifadelere yer verir (Barkan, 1980c: 726):

“Şüphesiz mahzubahis kanunların bütün teferruatlarıyla sadece kanunu yapanların kafasından veya padişahın iradesinden çıkmış olmasına inanmak için hiçbir sebep olmadığını da hatırlatıyoruz ve sırası gelince; onların nasıl her memlekette örf ve adetler halinde, kuvvetle yaşayan ananelerin yeni hal ve şartlara göre yavaş yavaş tadil edilmesi için alınan müteferrik tedbirlerin sistematik bir suretle tekit ve tasnif edilmesi suretiyle tedricen imal edildiklerini de göstereceğiz. (...) Nitekim... Osmanlı İmparatorluğu, memleketin dahil ve haricinde inkişaf eden yeni şartları nasıl karşılayacağını kavrayıp, kanunları ona göre değiştirmeye muvaffak olamadığı için artık dar gelen çerçeveleri içinde sıkışan ve boğulan hayat soysuzlaşmış (...)yeni doğan ve nizamına karşı isyan eden ekonomik, sosyal ve ulusal kuvvetleri, kendi ideolojisiyle kendisine ram edemeyince dağılıp gitmiştir.”

O halde kanunlar, örf ve adetten tümüyle bağımsız olmamakla birlikte, düzenlemeye ve yenilenmeye muhtaçtırlar. Toplumların gelişimi, devlet ve hukuk teşkilatındaki düzenlemelere sıkı sıkıya bağlıdır.

3. Türk Devlet Kavrayışı

Barkan, 1940 yılından itibaren yaklaşık altı yıl İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde *Türk Hukuk Tarihi* dersleri vermiştir (Karahasanoğlu, 2012: 416; Şakiroğlu, 1980: 157). Düşünürün Türk devlet kavrayışına yönelik temel düşünceleri de 1951 yılında basılan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde ders verdiği yıllara ait bulunan *Türk Hukuk Tarihi* ders notlarında bulunmaktadır. Hâlihazırda bir yayınevinden basılmayan bu teksir şeklindeki ders notlarına, Barkan hakkında yapılan bibliyografya çalışmalarında da yer verilmemiştir. Ancak bu notlar ölümünün ardından 1986 yılında “Belgelerle Türk Tarihi Dergisi”nde “Türk Hukuk Tarihine Giriş” başlığı altında bir seri halinde yayınlanmıştır.

Düşünüre göre hukuk tarihi, aynı zamanda siyasi ve toplumsal teşkilatların tarihi olduğundan, onun devlete bakışı konusunda en genel fikirlerine *Türk Hukuk Tarihi* notlarından ulaşmak mümkündür. Derslerinde Türk devlet geleneğine dair önemli tespitlerine yer vermiştir.

Barkan, Türk devlet geleneğini, İslamiyet öncesi devirden başlayarak ele alır. Türk tarihi ile ilgilenen yazarlar, “atlı göçebe ve muharip” olarak andıkları bu kavmi, kendine özgü bütünlükleriyle incelemek, onları tespit etmek yerine içinde buldukları kültür sahasıyla inceleme yoluna gitmişlerdir. Bu yanlış yöntemin doğurduğu yanlış sonuçlar ile ve Türk

kavmini “her türlü medeni teşkilattan mahrum ve göçebe ananelerden kurtulamamış basit askerler” olarak tasvir etmişler; kendilerine özgü örf ve adetleri de büyük medeniyet sahalarna girdiklerinde yitirdiklerini, buralarda eridiklerini ileri sürmüşlerdir. Bu temel eleştirinin hemen ardından kendi tezlerini sıralar:

1- Öncelikle Türkler, yalnızca göçebe bir kavim değildir. İslamiyet’ten önce dahi birçok şehir kurmuşlar, ziraatla meşgul olmuşlardır. Yine Eftalitler, Bulgarlar, Uygurlar vb. Türk şubelerinin yerleşik hayat sürdükleri ve bu yerleşik Türklerin bozkır imparatorluklarının devlet teşkilatlarında önemi etkilerde buldukları bilinmektedir.

2- Göçebe Türkler de göçebelige “mahkûm” değildir. Yalnız atlı göçebelik, bozkır coğrafi şartlarının elverdiği “en yüksek” hayat şeklidir.

3- Göçebe yaşayışla da “yüksek kültür” seviyesine erişmek mümkündür.

4- Göçebelik devlet kurmak ve harp tekniklerini geliştirmek bakımından bir avantajdır. Askeri teşkilat ve harp tekniklerinin ne denli gelişmiş olduğu düşman kavimlerin kronikçileri tarafından dahi itiraf edilen atlı göçebelerin idari ve siyasi teşkilatlarının daha ileri bir seviyede olması tabiidir. “*Bazıları büyük imparatorluklar haline gelmiş bu siyasi teşekküllerin amme müesseseleri iyi tanzim edilmiş ve muntazam mahiyette idi* (Barkan, 1951: 3-5).”

Yazarın bu tezlerinde “yüksek” kelimesi ile neyi kast ettiği açık değildir. Yalnız “yüksek kültürden” söz ederken sanat, teknik, deri ve maden sanayiinden örnekler vermiştir.

Barkan’ın “istilacı ve fatih bir millet” olarak tanımladığı Türkler, siyasi ve toplumsal düzenlerinde göçebe gelenekten kaynaklanan bazı avantajlara sahiptirler. Öncelikle sürüleri ve çadırlarıyla uzun mesafeler boyunca göç etme kabiliyetine sahip olmaları onları dünya tarihinin dinamik unsuru haline getirmiştir. Göçler nedeniyle farklı kavimlerle temaslarda ve etkileşimlerde bulunmuşlar, bu da onların kabile disiplinini arttırmış, teşkilatçılık ve harp yeteneklerinin gelişmesine neden olmuştur. Aynı zamanda “yüksek kültür daireleri” arasındaki temasları sağlamışlar ve yaratıcı etki doğurmadıkları zamanlarda bile kültür taşıyıcısı rolünü üstlenmişlerdir. Ayrıca yalnızca at üzerinde yönetmenin mümkün olduğu, yerleşik düzenle yönetilemeyecek kadar büyük teşkilatlı devletler kurabilmişlerdir (Barkan, 1951: 4-7).

Barkan’ın ders notları, Türk hukuk ve teşkilat geleneği hakkında genel düşüncelerini yansıtırsa da asıl üzerinde durduğu temel problemler, makalelerinde ayrıntılı ve belgeli olarak ele alınmıştır (Karahasanoğlu, 2012: 419). Çalışmalarının, sosyal bilimler yazınında dönemin en önemli tartışmalarına ait üç temel konu üzerine yoğunlaştığını ifade etmek

mümkündür. Bunlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu tartışmaları, üretim tarzı tartışmaları ile İmparatorluk hukukunun örfi ve şer'iliği üzerine yapılan tartışmalardır. Türk devlet geleneğinin de önemli sorunlarından olan bu konulara Barkan'ın verdiği yanıtlar ayrı başlıklar altında incelenmektedir.

3.1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu

Barkan'a göre Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu hakkındaki mevcut mülahazalar bu devletin savaşı göçebelere doğduğu, Osmanlı'nın yeniden İslam ruhuyla dirilen bir Bizans Devleti olduğu veya bir "sihirli değnek gibi" kitleleri etkisi altına alan gaza ruhunun etkisiyle kurulduğu iddialarından ibarettir⁷. Ancak bunların hiçbiri ilmi ve tatmin edici görünmemektedir. Çünkü hakikatte ne "400 çadırılık bir göçebe aşireti" Bizans surlarına dayanmış ne Bizans'ın Rumları Müslümanlaşarak yeniden bu devleti diriltmişlerdir (Barkan, 2023d: 103-105).

Barkan'a göre bu dönem, iki âlemin büyük nüfus hareketleriyle; ilmi, siyasi, dini tüm unsurlarıyla karşılaşması, "karışma ve kaynaşması" devri olarak ele alınmalıdır. Tüm Türk-İslam âleminden gelen göçebe, şehirli, din adamı, tacir, bürokrat ve zanaat sahibi birçok "muhacir" Anadolu'nun Türk yurdu olarak inşasında büyük rol oynamıştır. "*İmparatorluk kurma teşebbüsü büyük mikyasta bir kolonizasyon hareketiydi.*" "*Asya'dan taşan insan dalgalarının*" önündeki tüm siyasi sınırları ezerek yayılmasıyla Türk istilası, Tuna boylarından Arap çöllerine kadar kuvvetinin elverdiği yere değin ilerlemiştir (Barkan, 2023a: 158; Barkan, 1980a: 29; Barkan, 2023d: 113). Bu hareketi Müslümanlaşan Rumlarla açıklamaya kalkmak⁸, Tuna boylarına değin yayılan Türk-İslam kültürünü ve Türk dilini açıklamak bakımından sonuçsuz kalır. Karşı karşıya gelen iki âlemin kaynaşması İmparatorluğa Türk-İslam damgasının vurulmasıyla sonuçlanmışsa, bunu ancak nüfus kütellerinin hacmiyle açıklamak mümkündür. Zira nüfus meselesi, en azından buhar makinasının sanayide kullanımına kadar, milletlerin geleceğini ve kaderini belirleyen temel meselelerden biridir (Barkan, 2023d: 105-109; Barkan, 2023a: 154).

⁷ Burada karşı çıkılan gaza tezi, Paul Wittek'in 1937 yılında neşrettiği "Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu" eserinde yer almaktadır. Wittek'e göre Osmanlı'nın uçlarında yaşayan din mücahitleri" toplulukları, Gaziler toprak azlığı, ganimet hırsı ve dinsel fanatizm nedenleriyle batıya akın ettiler ve burada çok sayıda Türk gazi beyliklerinin kurulmasına neden oldular (Wittek, 1995: 45-46).

⁸ Karşı çıkılan, Herbert Adams Gibbons'un 1916 yılında yayınladığı *The Foundation of the Ottoman Empire* adlı eserinde yer alan fikirlerdir. Gibbons'a göre Osman, "*Vahşi Asya Kamı ile en eski ve en yeni Avrupa unsurunu kaynaştırmış olan tarihteki yegâne millet*" kurucusudur. Müşrik Türkler ve Hristiyan Rumların Müslümanlaşarak birleşmesiyle, Türklerden tamamıyla farklı bir ırk, Osmanlı, meydana gelmiştir (Gibbons, 2017: 42).

İmparatorluğun kuruluşunu nüfus hareketleri, iskân ve kolonizasyon faaliyetleri ile açıklayan Barkan'ın bu tezi tümüyle yeni değildir. Fikirleri üzerinde büyük etkiye sahip olan Köprülü, daha Selçuklu zamanından beri Anadolu'da gerçekleşen fütuhatin “sürekli ve devamlı iskân hareketi” olduğunu ifade etmiştir. Barkan kuruluş devri hakkındaki çalışmalarında Köprülü'nün fikirlerine büyük ölçüde önem vermiş, onun başlattığı fikri yoldan ilerleyerek iskân ve kolonizasyon meselesini derinlemesine incelemiştir. Köprülü'ye göre; “*Malazgirt Zaferi'nden sonra, Büyük Selçuk İmparatorluğu'nun himayesi altında, Anadolu'nun Şarktan gelen kesif Türk kitleleri tarafından iskânı, bilhassa Melikşah'ın cülusunu (hükümdarlığını) müteakip sistematik şekilde başlamıştır. (...) Anadolu fütuhatinin geçici bir akın, askeri bir hareket mahiyetinde kalmayarak, sistematik bir iskân mahiyetini almasında, Orta Asya'dan başlayan bu kesif ve devamlı Türk muhacereti birinci derecede amildir* (Köprülü, 2019: 88-89).” Moğol istilasından sonra Anadolu'da göçebe nüfus öylesine artmıştır ki, adeta doyum noktasına ulaşmış ve batıya doğru hareketi bir zorunluluk halini almıştır (Barkan, 2023d: 110-111; Barkan, 2023b: 135).

Barkan Osmanlı İmparatorluğu yönetim geleneğinin Türk geleneklerinden bilhassa Selçuklu ve İlhanlı geleneklerinden geldiğini savlar. İstanbul'un fethine kadar kayda değer bir devşirme/Rum etkisinden söz etmek mümkün değildir. Kolonizasyon hareketlerinde başrol, yalnız Türkiye'de değil tüm Türk-İslam âleminde teşkilatlanan, Abdalan-ı Rum denilen dervişler ile Gazıyan-ı Rum denilen alplerin yani “*Türk şövalyeleri*”nindir. Bunların yanında bir esnaf teşkilatı olmasına rağmen köylerde de örgütlenen ve mistik özelliğini koruyan Ahiler ve nasıl bir teşkilat olduğu hakkında pek bilgi sahibi olamadığımız Bacıyan-ı Rum'dan da söz edilmektedir. Misyoner dervişlerin yani Abdalların rolü yalnız Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesi ile sınırlı değildir, buldukları boş arazilerde örgütlenen dervişler, yeni bir sosyal düzen ve adaletin yayıcısı rolü ile Rum diyarı henüz silah gücüyle fethedilmeden onu manen fethetmiş görünmektedir (Barkan, 2023a: 154-157).

Yalnız Osmanlı'nın kuruluşunda değil, Anadolu Beyliklerinin kuruluşunda da önemli etkiye sahip olan kolonizatör dervişler, genellikle dağ başlarında toprak açarak bağ ve bahçeler oluşturmuşlar, buradaki üretimi zaviyeye yahut gelip geçene özgülemişler, bugünün deyimiyle komünal biçimde örgütlenmişlerdir. Sadece dini değil, siyasi nüfuzları da oldukça etkili olan dervişlerin batıya doğru devam eden akınların kalıcı hale gelmesinde önemli pay sahibi olduklarını söylemek mümkündür. Türk istilasının batıya olan akınlarına paralel bir şekilde zaviyelerin kolonizasyonunun da batıya doğru ilerlediği görülmektedir (Barkan, 2023a: 153-161).

Moğol istilası önünden, Asya'nın büyük Türk şehirlerinden ayrılıp akvam ve akrabalarıyla akın akın gelerek Anadolu'ya yerleşen dervişler, kayıtlardan anlaşılacağı üzere genellikle Türkmen cemaatleriyle iç içe olan veya bunlardan koparak toprağa yerleşmiş, bazen birer aşiret veya cemaat beyi olan etkili kimselerdir. Anadolu'ya geldiklerinde boş topraklar bularak yerleşen, genellikle ücra köşelerden ve dağlardan kendilerine yurtluk açan bu teşkilatlı grupları, İbn Battuta da “*Bilad-ı Rum'da sakin Türkmen akvamının her vilayet ve belde ve karyesinde mevcut*” olarak resmetmiştir. İlk Osmanlı kayıtları bize, zaviyeler ve şeyhlerin dini ve siyasi nüfuzlarının devletin kuruluşunda etkili olduğunu, yardımları karşılığında kendilerine toprak verilerek mükâfatlandırıldıklarını göstermektedir. Zamanla dervişler açtıkları boş toprakları kültür ve tarikat merkezi haline getirmişler, buldukları yerlerin emniyet ve hizmet görevleri kendilerine verilmiş ve birer memuriyet haline dönüşmüşlerdir (Barkan, 2023a: 172-192).

Barkan, Osmanlı'nın kuruluşu hadisesini, Türk devlet geleneğinin bir ürünü olarak değerlendirir. Gibbons'un “Müslümanlaşan Rumlar”, Wittek'in din mücahidi “gaziler” tezlerini reddeden düşünür, ilk olarak Köprülü'nün dile getirdiği nüfus ve iskân hareketlerinden yola çıkarak bu fikri genişletir. Moğol istilasının ardından Anadolu'ya sürüleri ve aşiretleriyle gelen dervişler, gaziler, zanaatkârlar ve sair meslek erbapları Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasında, Türk dilinin -Barkan'ın deyimiyile-Tuna boylarına kadar yayılmasında başrolü oynamıştır. Düşünür bu büyük nüfus hareketini ve istilayı tüm Türk-İslam âleminin ortak hareketine bağlasa da çalışmalarında tasvir edilen göçebe-çoban, aşiret reisi, alp-gazi kişi ve topluluklar ile Oğuzlar veya Türkmenleri işaret ettiğini anlamak mümkündür. Bu sav, *Türk Hukuk Tarihi* notlarında ileri sürdüğü, göçebeliliğin devlet kurmak için üstün bir meziyet olduğu yönündeki tespiti hatırlatmaktadır. Bunun yanı sıra Anadolu'da yerleşik Rumlara karşı nicel olarak üstün bir nüfusa sahip olmanın da karşılaşan iki büyük medeniyetten bir Türk devleti doğmasında önemli bir sebep olduğunu vurgulamaktadır. Ancak Barkan dervişlerin neden komünal bir yaşam sürdürdüklerini, neden dağ başlarına yerleştiklerini ve siyasi nüfuzlarının neden bu kadar yüksek olduğunu neden-sonuç ilişkisi içerisinde açıklamamaktadır.

3.2. Osmanlı'da Üretim Tarzı Tartışmaları

1930'lu yıllardan itibaren dünya genelinde etkili olan Asya Tipi Üretim tartışmaları, Türk akademisinde de karşılığını bulmuştur. 1939 yılında Moskova'da Marx'ın Kapitalist Üretim Öncesi Biçimler (*Formen die der kapitalistischen Produktion vorhergehen*) başlıklı yazılarının basılması, Türkiye'de de önemli tartışmalar yaratmıştır. Türkiye'de Batı'dakine benzer bir kapitalist devrim yaşanmamasını Asya Tipi Üretimle açıklayanlara karşı

İslam feodalizmi/merkezi feodalizm fikri ortaya atılmış ve bu mesele sosyal bilimlerin temel tartışmalarından biri haline gelmiştir.

Barkan, yayınladığı ilk çalışmalarıyla bu temel tartışmalara hızlı bir giriş yapar. Ona göre Marksizm, Batı dünyasını dahi açıklayamamış, Marksizm'in yarattığı "suni cemiyet" işçi sınıfı, "ayağının dibine düşmüş meyveyi" hiçbir zaman eğilip almamış, çıkarları patronununkiyle bir olan, Batı'nın otomobilli proletaryası enternasyonal devrimi için hiçbir girişimde bulunmamıştır. Oysa yirminci yüzyılın gördüğü tüm büyük ihtilaller, tarım memleketlerinin kendi haline bırakılmış feodal şekillerinden, yabancı unsurların her türlü gelişmeyi imkânsız hale getiren istismarlarından doğan "ulusal" hareketlerdir. "*Cihan, toprakları çayır ve spor alanı olarak bırakılmış ve kırları boşaltılmış bir İngiltere ve bütün sosyal mesele bir patron-amele münasebeti meselesi değildir* (Barkan, 1980a: 24-25)."

Böylelikle Asya Tipi Üretim tezini bir kenara bırakan Barkan⁹, feodalizm meselesinde ise derin tartışmalara girer. 1935 yılında yayınlanan ilk çalışmalarından itibaren Osmanlı'da arazi mülkiyeti meselesine cevap veren yazara göre bu meselenin tetkikinde bazı temel yanlışlar bulunmaktadır. Öncelikle "*kendi ideal nizamını yaratmış gözüktüğü zamanlarda bile, refah ve zenginliği, teknik kafayla tabiatın istismarı yerine fütuhat zihniyetinden ve tebaası üzerinde hükümran olmak arzusundan bekleyen*" bir devlet yapısının, bugünün adalet ölçüleriyle değerlendirildiğinde "*hak gözeten bir sınıf ahenginin mevcut olabileceği*" elbette iddia edilemez. Ancak Batı Ortaçağının derebeylik değerlendirmelerini Osmanlı'daki sipahi-köylü ilişkisine olduğu gibi uygulamak, bunu bir şahsi sömür ilişkisi gibi değerlendirmek mümkün değildir. Dahası 600 yıllık bir imparatorluğun her devrinin değişmeden aynı şekilde kalmış olması da düşünülemez. Nitekim Osmanlı'da serflik meselesi de her zaman aynı şekilde mevcut olmamıştır (Barkan, 1980c: 728; Barkan, 1980e: 718.).

Batı feodal örgütlenmesi içinde "serf" olarak nitelenen toprak kölelerine Osmanlı İmparatorluğu'nda da 14.-16. yüzyıllar arasında rastlamak mümkündür. Bunlar "ortakçı kul" olarak anılan, fethedilen memleketlerde esir olarak ele geçirilen, esir pazarlarında satılan ve genellikle has topraklarında kullanılan kölelerdir¹⁰. Ancak arazi mülkiyetini tetkik etmek

⁹ Esasen Barkan ATÜT meselesini en başından, metot bakımından reddeder. İki düşünce arasındaki en belirgin fark, evrimci siyasal şema ve tipolojik yaklaşımdır (bkz. Divitçioğlu, 2010: 72 vd.; Avcıoğlu, 1976: 13-16). Barkan bir tipoloji oluşturmaya çalışmamış, bu nedenle "biz bize benzerizci" olarak eleştirilmiştir. İki düşünce arasındaki esasa yönelik ayrımlar çalışmanın sınırları dışında kaldığından, burada yer verilmemiştir.

¹⁰ Ayrıntılı tetkik için bkz: Barkan, Ö. L. (1980g). "XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri": *Türkiye'de Toprak Meselesi* 3. İstanbul: Gözlem Yayınevi, s. 662 vd.

için bir istisna olan ortakçı kulları değil, reaya olarak anılan, cemiyetin esas köylü tipini hukuki bakımdan değerlendirmek gerekmektedir.

Barkan'ın düşüncesinde, Osmanlı'da askeri nitelikteki Kapıkulu ve Tımarlı sınıfın dışında kalan çiftçi halk kitlelerinin tümü reaya olarak anılmaktadır. Zenginliğin büyük kısmı topraktan geldiği için en önemli devlet işi de toprak düzenidir ve devlet, toprak siyasetindeki tam hâkimiyeti sağlamak zorundadır. Osmanlı'nın kuruluşu, geniş topraklar üzerindeki arazi mülkiyetinde köklü değişikliklere neden olmuştur. İmparatorluğun fethettiği tüm topraklar devletin mülkiyetine geçirilmiş¹¹ ve bu topraklar reayaya çiftlikler olarak taksim edilmiş, daimi olarak kiralanmıştır. Devletin, kendisine rekabet teşkil edebilecek toprak asillerini ortadan kaldırıp bunların mülkünü miri araziye mal etmesi, bugünkü anlamıyla “nasyonalize etmek/millete mal etmektir.” Bu yeni sistem, fethedilen topraklarda feodal beyler ile yerli halk arasında süren kavgayı halk lehine sonlandırmıştır, ta ki miri topraklar üzerinde hususi çiftlikler kurulup tımar sistemi bozulana kadar (Barkan, 1980a: 30; Barkan, 1980f: 128; Barkan, 1980c: 726; Barkan, 1980e: 718).

Anadolu ve Rumeli'nin işgali sırasında burada bulunan Hristiyan toprak asilleri kökünden sökülüp atılmış olsa da kuruluş devrinin getirdiği zorunluluklardan dolayı henüz hâkim olan ilkeler, İmparatorluğun özellikle sınır boylarında kendi eliyle vakıf ve hususi mülk tesis etmesine neden olmuştur. Bunlar, “malikane tarzında toprak tasarrufunun imparatorluk dâhilindeki” iki büyük düşmanıdır. Nitekim Fatih Sultan Mehmet zamanında vakıf topraklarının önemli bir kısmı tımara verilmiş ancak oğlu II. Beyazıt, bir tepki olarak vakıfları sahiplerine iade etmiştir (Barkan, 2023c: 122-123).

Yine de Osmanlı'da devletin mutlak ve merkeziyetçi yapısı ve İslam miras hukukunun kuralları, aile toprak mülkiyetlerinin uzun müddet devamına ve toprağa bağlı asalet sınıfının oluşumuna engel olmuştur. Onlarca köyden meydana gelen bir mülk bile birkaç nesil içinde yüzlerce parçaya bölünmüş, tasarrufu imkânsız hale gelen küçük parçalar devletin müdahalesine açık hale gelmiştir (Barkan, 2023c: 125).

Devletin her yanda “görmek istediği asker tipi tımarlı sipahi, ve dirlik şekli sipahi tımarıdır.” Çünkü sipahi tımarları şahsi mülk gibi satılamaz, bölünemez, büyüyüp küçülemezler. “Sipahiyi sipahi yapan veraset ve servetten ziyade liyakattir.” Sipahi ne bir mülk sahibi ne de toprak zengini bir senyördür, yalnızca merkeze bağlı bir asker memur, bir devlet görevlisidir ve

¹¹ Barkan'a ait olan bu iddia, Ebusuud Efendi tarafından tahrir defterlerinin başına yazılmıştır: “arz-ı memleket derler. Aslı haracıyedir ... (...) Reayanın mülkü değildir” (Divitçioğlu, 2010:24)

bu sınıf İmparatorluğun hiçbir devrinde yerli bir asalet sınıfı haline gelmemiştir (Barkan, 2023c: 127-129; Barkan, 1980c: 786).

Toprak kölesi olarak nitelenmek mümkün değilse de reaya, toprağa belirli yükümlülüklerle bağlanmış, çiftliğini terk ettiğinde tazminat ödemek zorunda kalan bir daimi kiracıdır. Bu yönüyle onun bütünüyle özgür olduğunu ifade etmek mümkün değilse de, bir köle gibi azatlık usulüne tabi olmayışı, medeni işlerde –evlilik, miras vb. gibi- hukuki bakımdan özgür oluşu, serflik ile reayanın statüsü arasındaki “aşılmaz farkları” ortaya koymaktadır (Barkan, 1980e: 724; Barkan, 1980g: 675).

Görüleceği üzere Barkan’da ne tımarlı sipahi, malikâne sahibi/senyördür ne de reaya, toprak kölesi/serftir. Dahası Osmanlı İmparatorluğu, kuruluş sürecinden itibaren, kendi merkezi otoritesine tehlike arz eden malikâne sistemi ile mücadele etmiş, toprak asaletini temel tehditlerden biri olarak görmüştür. Osmanlı’da arazi mülkiyeti meselesi, bir kamu hukuku müessesesidir, reaya ile sipahi arasındaki ilişki de bir serbest kiralama tasarrufu değildir. Sipahi yalnız bir asker memur olarak devlet adına görev yapmaktadır (Barkan, 1980f: 128-129).

Barkan Osmanlı Devleti’nin üretim tarzının feodal olduğu savlarını açıkça reddeder. Kul-ortakçı kul ve reaya dediği çiftçi sınıfını, toprağa bağımlılık ve mülk sahipliği ekseninde değerlendirirken, tımarlı sipahinin bir memur mu yoksa arazi sahibi toprak asili mi olduğu üzerinde de tetkiklerde bulunur. Feodalizm üzerine yapılan çalışmalarda kısaca artık ürüne el koyulması ve sipahinin merkezi devletle ilişkileri, reayanın toprağa bağımlılığı üzerinde durulmaktadır (Oyan, 2023: 77 vd.; Avcıoğlu, 1976: 17). Ancak Barkan serflerin üretim ilişkilerini toprak sahipliği ile sınırlı ele alırken, daha çok sosyal statülerinin tetkikini yapar, serflerin özgür insanlar olmadıklarını, medeni haklarının bulunmadığını, yalnız toprağa değil senyöre de bağımlı olduklarını göz önüne alarak reaya ile karşılaştırır. Reaya da toprağa bağımlıdır ancak medeni haklar bakımından özgürdür. Barkan’ın üretim tarzı tartışmalarında merkezi devlete önemli rol biçtiğini, sosyal yapıyı tespit ederken de iktisadi gelişim süreçlerinden çok, toprak sahipliğini ve devletin toprak siyasetini temel aldığını söyleyebiliriz. Barkan tımar sistemini *genetique* metotla, iktisat kurumlarıyla karşılaştırarak incelerken (Barkan, 1940: 175-176), tımar sisteminin eski Türk-İslam devletlerinde köklerini de ortaya koymaya çalışmaktadır.

Düşünürün toprak meselesindeki tespitleri, iddia edildiği gibi Osmanlı’nın “kendine özgü-kimseye benzemez” olduğunu ispat amacı taşımamaktadır. Nitekim daimi kiracılık müessesesi de cemaat lehine işletilen devlete ait topraklar da Osmanlı yöneticilerince bulunmuş yepyeni uygulamalar değildir. İslam devletlerinde peygamber zamanından beri cemaat

lehine işletilen topraklar bulunmaktadır (Barkan, 1980f: 138). Ancak imparatorluk, güçlü bir nizamın tesisi için fethedilen tüm toprakları devlete ait hale getirmiş, bu istisnai uygulamayı genel kılmıştır. Nitekim merkezi otorite art arda gelen mağlubiyetler, artan nüfus, tüm dünyayı etkisi altına alan kapitalizm vb. nedenlerle zayıflayıp eski toprak asilleri ve feodal yapılar yeniden ortaya çıkana kadar miri arazi rejimi bir kamu kurumu olarak varlığını sürdürmüştür (Barkan, 1980a: 30-31).

3.3. Osmanlı'da Hukukun Şer'iliği Meselesi

Köprülü'nün 1937 yılında yayınlanan makalesinde başlık olarak kullandığı soru, Barkan tarafından İslamiyet dönemi Türk hukuk tarihinin temel meselesi olarak ele alınmıştır: “İslâm amme hukukundan ayrı bir Türk amme hukuku yok mudur?” Gerek *Türk Hukuk Tarihi* ders notlarında gerekse 1945-1946 yıllarında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası'nda yayınlanan makalelerinde bu meseleyi uzunca tartışmış olan yazar, hukuk tarihinin “şer’i hukuk ve örfi hukuk” tartışmalarına ışık tutmaktadır¹².

Barkan'a göre Türk tarihinin bin yıla yakın bir devrini kapsayan İslamiyet dönemini ve bu dönemin hukuki niteliklerini anlamak için hem İslamiyet öncesi Türk hukukunu hem de İslam hukukunu ve bunların zaman içinde aldığı şekilleri anlamak gereklidir. Şeriatın kaynağını tek ve kurallarını değişmez olarak addeden bakış açısına göre İslam'dan ayrı bir Türk hukukunu aramaya imkân yoktur. İslam kültür dairesine girdikten sonra kurulan Türk devletinin hukuku İslam hukukundan başka bir şey değildir. Türklerin göçebe ve teşkilatsız olduğu yönündeki anlayışların etkileri, hukuk sahasında da devam eder görünmektedir. Ancak bu anlayış, İslam hukukçuları ve yalnız metin analizi yapan dar görüşlü dilbilimcilerin tarih ve sosyoloji bilmemesinden ileri gelmektedir (Barkan, 1951: 54-56).

Barkan'a göre Fıkıh adı verilen İslam hukukunun kurallarının, sanıldığı gibi değişmemiş, ilahi irade ile tespit edilmiş ve kaynağını yalnız Kur'an'dan almış bir vaziyette olmadığı görülecektir. Zira teşkilatlı bir devletin yönetimi, teferruatlı bir kamu hukuku ve medeni hayatın inkişafı için gerekli olan kurallar, evlenme ve miras gibi birkaç medeni kural ve bazı ceza hukuku kuralları haricinde, Kur'an'da bulunmamaktadır. İslam devletlerinde uygulanmış şeriat kuralları ise Kur'an, hadis, sünnet, ilk halifeler devri uygulamaları veya sahabelerin sözleri vasıtasıyla yaklaşık üç asırda derlenip oluşturulmuş kurallardır. Nitekim ilk fıkıh kitapları da onları kaleme alan

¹² Yazar Türk Hukuk Tarihi notlarındaki bazı bölümleri ilgili mecmuada aynen yayınlamıştır ancak ilgili makalenin s.214 ve devamında bulunan bölümler notlarda yer almamaktadır. Bkz: Ömer Lütfi Barkan (1945). “Osmanlı İmparatorluğu Teşkilat Ve Müesseselerinin Şer'iliği Meselesi”: *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*.

imamların özel yorumları ile birer ilim kitabı olarak kaleme alınmış olmalarına rağmen daha sonra devlet otoritesi vasıtasıyla hukuk kuralı haline getirilmişlerdir (Barkan, 1951: 57). İslam hukukunun asli kaynaklarını Kur'an, sünnet, sahih hadisler, ümmetin icmaı (*consensus*) ve kıyastır. Hicretin ilk iki asrı boyunca sürekli değişen hadisler, döneminin örf, adet, siyasi doktrinler, dini ve ahlaki düşünceler gibi canlı fikir sistemlerini yansıtmakta iken kitap haline getirilmeleriyle birlikte gelişmeleri durmuş ve sürekli yabancı memleketlerle karşılaşan İslam âleminin gelişimi için yeni bir yol aranmıştır. Bu dönemde en çok başvurulan kaynaklardan biri ümmetin icmaı olmuş, zamanla kıyas ve icma yollarıyla bazı büyük hukukçuların ulaştığı sonuçlar sistemli bir şekilde bir araya getirilerek, 4 büyük mezhep etrafında toplanmış fıkıh kitapları oluşturulmuştur. Bu kitaplar ve mezhepler dönemlerinin şartlarına göre birbirinden çok farklı ekoller haline gelmişlerdir (Barkan, 1951: 78-82).

Yaklaşık üç asır içinde oluşan İslam hukuku devlet ve toplum hayatına paralel olarak çok sayıda değişiklik geçirmiştir. “*Dünya işlerine ait esasları sistemleştirmekte meşgul olan hukuk uleması*” farklı memleketlerde farklı içtihatlar ortaya koyarak, İslam devleti yöneticilerine, kendi kararlarını dini bir otoriteye bağlayarak kabul ettirmesine imkân verecek örnekler ortaya çıkarmış ve böylelikle İslam devletlerinde hukuk durmadan değişmek kabiliyetini gösterebilmiştir (Barkan, 1951: 100).

O halde bir İslam devletinde hukuku tespit etmek, orada değişmez iradeyi aramak değil, canlı ve sürekli değişen, şeklen şeriata uygun olmakla beraber esas olarak yöneticilerin iradesine dayanan kuralları tespit etmektir. Osmanlı İmparatorluğu da şer'i ve örfi kuralların aynı anda var olduğu, bazen birbiri ile çeliştiği ikili bir hukuk sistemine sahiptir. Yalnız burada, diğer İslam devletleri ve şeriatın teşekkülünden farklı olarak, eski Türk devletlerinden gelen bir idarecilik geleneği ve tümüyle örf ve adet hukuku alanına ait olan kanunnameler mevcuttur. Örfi hukuk “*Teşkilatlı bir devlet idaresinin ihtiyaç ve tecrübelerinden mülhem olan ve kökleri her günkü hayatta bulunan pratik ve dini kayıtlardan serbest kalmış olan bir hukuktur*” (Barkan, 1945: 218; Barkan, 1951: 105). Örfi hukuk sahası, en azından 17.yüzyıla kadar şeriata dahil edilmeye ihtiyaç duymamış, Osmanlı yöneticileri bilhassa kamu hukuku alanında, şeyhülislamlık gibi bir makamın onayına gerek görmeden, kendi iradeleri ile hükümlerini sürdürmüşlerdir (Barkan, 1946: 713).

Örfi kanunların bazıları, şeriat kurallarını hükümsüz bırakacak şekildedir. Bunun en büyük örneği, arazi siyasetinde yaşanmıştır. Şer'i miras hukuku kurallarını bertaraf edebilmek için devlet, tüm tarım toprakların devlete ait olduğunu ilan etmiş ve bunları yalnızca uzun süreli kira sözleşmeleri ile taksim etmiştir. Şer'i miras hukukundan kaçınmanın bir başka yolu da “evlatlık vakıflar” müessesesidir ki bu yolla malikâne sahipleri,

mülklerinin İslam miras kurallarına göre bölünmesinin ve işlenemez hale gelmesinin önüne geçmektedir (Barkan, 1980d: 131).

O halde Barkan'a göre Osmanlı, bilhassa devlet yönetiminde, kimi zaman doğrudan kanunnameler yoluyla kimi zaman şeri bir perdenin ardında örfi hukukun baskın olarak uygulandığı ikili bir hukuk düzenine sahiptir. Bunda Türk devlet geleneğinin kaynağı ilahi olmaksızın kanun çıkarma-töre ilan etme anlayışının etkisi büyüktür. Değişen sosyal şartlara uyum sağlamak için kanunnameler önemli birer araç olmuştur. Dahası, şeklen şeriat perdesi altına sokulduğunda dahi ilgili kuralların dayanağı yine insan iradesi ile ortaya konulmuş, zaman ve sosyal şartlara göre değişmiş olduğundan, ilahi irade ile konulmuş ve değişmeyen bir şeriat hukuku hiçbir İslam devletinde var olmamıştır.

Sonuç

Önemli bir teorisyen olan Barkan'ın temelde toprak meselesi üzerine yaptığı tarih, iktisat ve hukuk çalışmaları, Türk devlet geleneğinin en esaslı tartışmalarıyla doğrudan ilgilidir ki onun Türk devlet geleneğine bakışını bu tezlerinde görmek mümkündür. Düşünür devletin kökeni ve ne olduğu konusunda açık bir değerlendirmede bulunmasa da yazılarının genelinden, devleti toplum ile bağlı, gerekli ve toplumsal hayatın devamı için zorunlu bir yapı olarak tasvir ettiği görülür.

Barkan'da devlet, toplumların gelişmesinde asli ögedir. Sosyal ve ekonomik hayatın düzenlenmesinde devlete atfettiği “yaratıcı” işlev zaman zaman eleştiri konusu olsa da Barkan, hukuk kurallarını var eden örf, adet ve gelenekleri de göz ardı etmez. Yalnız içinde bulunduğu dönemin şartları, toprak reformu konusunda kafa yormasına yol açtığından, temel meselesi toplumun gelişimine neden olan somut şartlar değil, toplumu düzenleyen kurallar, yani devlet ve hukuk olmuştur.

Barkan'a göre Türkler dünya tarihinin yaratıcı ve dinamik birer ögesidir. Türk sosyal-siyasal yapılanması hem göçebe hem yerleşik unsurlardan oluşur. İslamiyet öncesi ve İslamiyet devri olarak iki kısımda ele aldığı Türk tarihini göçebelik ve yerleşik kültürün bir arada oluşu ile değerlendirir, İslamiyet devrinde bazı İslam kurumlarını da bu gelenek içerisinde ele alır. Atlı göçebelik, dinamik ve teferruatlı bir sosyal-siyasal yapıyı gerekli kılar ki bu sayede göçebe Türkler, ileri birer siyasi teşkilata sahiptirler. Türkler, uzun göç kabiliyetleri sayesinde çeşitli kültür sahalarına girmiş, yerleşik kültürlerle etkileşimde bulunmuş bu bakımdan bir kültür taşıyıcısı rolü de üstlenmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'na odaklanan çalışmalarında, ele aldığı sosyal ve siyasal yapıların genetik ve karşılaştırmalı bir takibini yapar, örneğin tımar sisteminin serfliğe benzetilmesini reddederken bu kurumu eski Türk-İslam devletlerindeki ikta kurumuyla karşılaştırır. Yazarın dâhil olduğu tartışmalardaki genel tavrı, Türk devlet geleneğinin kendisine ait olan ve zaman zaman üstün nitelik taşıyan, yaratıcı özelliklerini öne çıkarmak yönündedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu hadisesini, tüm Türk-İslam âlemine atfetse de başrolü verdiği dervişler, gaziler ve ahiler, Moğol istilası önünden Anadolu'ya gelen göçebe Türkmenlerdir. Ancak Barkan burada göçebelik üzerinde durmaz, 13-14. yüzyıllarda Anadolu'da fikri ve icrai bakımdan bir Türk birliği olduğu düşüncesini öne çıkarır.

Barkan Türklerin, bilhassa göçebe Türklerin medeniyetsiz-iptidai addedilmesine şiddetle karşı çıkar. Göçebelik iptidailik değil, bozkır şartlarının zorunlu bir sonucudur ve medeniyete erişmeye engel değildir. Batı medeniyetinin Sanayi Devrimi sonrasındaki hızlı yükselişi karşısında Doğu'nun, toprağa dayalı üretim yapan toplumların ve daha da öncesinde göçebelerin geri kalmış toplumlar olarak nitelendirilmesi, düşünürün daha ilk yazılarından beri şiddetle reddettiği temel savdır. Marksizm hakkında bulunduğu ağır eleştirilerin de Marksizm'in evrimci tipolojisinin Doğu'nun geri kalmışlığı sonucunu doğurması nedeniyle olduğu düşünülebilir.

Üretim tarzı tartışmalarında ATÜT ve feodalizm iddialarını reddeden Barkan, Osmanlı'nın sosyal yapısını toprak sahipliği üzerinden tetkik eder. Osmanlı, merkezi güçlü bir otorite kurarken en çok malikâne sahipleri ile mücadele etmiş, fethedilen toprakların mülkiyetinin devlete ait olduğunu ilan ederek, bu toprakları çift adı verilen bütünler şeklinde köylüye taksim etmiştir. Çünkü güçlü bir imparatorluk, topraklar üzerinde mutlak hâkimiyet kurmayı zorunlu kılar. Bu yeni sistem, tımar, toprak asaletine imkân veren malikâne tarzının karşısındadır çünkü tımarlı sipahi senyör gibi toprağın ve reayanın sahibi değil, yalnız devletin bir memurudur. Nitekim sipahiler imparatorluğun hiçbir döneminde toprak asili haline gelmemiştir.

Bir İslam devleti olarak anılan Osmanlı İmparatorluğu'nun şeriatla mı yönetildiği konusu da hukuk alanında önemli bir tartışma konusudur. Barkan, burada da Türk devlet geleneğinin kanun çıkarma- töre ilan etme geleneğinin etkisini tespit eder. Öncelikle şeriatın "ilahi" niteliğini değerlendiren yazar, değişmemiş bir hukuk kuralının hiçbir İslam devletinde olmadığını tespit ettikten sonra Osmanlı hukuk sistemini ele alır. Osmanlı'da da gördüğü, örfî hukukun yani sultani kuralların baskın olduğudur. Örneğin toprak siyasetinde Osmanlı, zaten sınırlı olan şeri hukuku ilga edecek düzenlemeler yapmış, toprağı devlete ait sayıp reayaya taksim ederek, miras hukukunun doğurduğu parçalanmaların önüne geçmiştir.

Üç temel meselede de Türk devlet geleneğinin kurumlarını bütüncül bir metotla ele alan düşünür, sosyal bilimler yazınında mevcut tipolojileri reddederken, tipolojik bir değerlendirme/adlandırma yapmaktan kaçınır ki bu yönü onun “kendine özgücü”, “biz bize benzerizci” gibi eleştirilere maruz kalmasına sebebiyet vermiştir. Oysa Avrupa'nın serfleri ile Osmanlı reayasını, malikâne sistemi ile tumar sistemini karşılaştırırken hedefi Osmanlı'nın kimseye benzemez olduğunu ortaya koymak değil, bu yapılar arasındaki aşılmaz gördüğü farkları gözler önüne sermek; Osmanlı'nın örgütlenme özelliklerini, toprak siyasetini, hukuki niteliklerini olduğu haliyle, somut gerçeklerden yola çıkarak tespit edebilmektir.

Yeni Türk devletinin henüz kurulduğu, sanayileşme, medenileşme, batılılaşma gibi derin tartışmaların yaşandığı bir dönemin ortasında, akademik hayatına Türk İnkılabı Enstitüsü'nde başlayan düşünür, toprağa dayalı üretimin baskın olduğu bir toplumun inkişafı için Türk tarihinin en can alıcı örneklerini tahlil etmiştir. Doğu ve Batı'nın bambaşka öyküleri; toprağı işleyenlerin, makinaları kullananlardan bambaşka gerçeklikleri vardır. Ve sanayi üretimi nereye evrilirse evirilsin kaybolmayacak olan toprağın öyküsü, her zamanda ve her memlekette kendi somut koşulları ile yazılmaktadır. Barkan için Türk devlet geleneği, gerek İslamiyet öncesinde gerek sonrasında, teferruatlı siyasal kurumlarıyla, güçlü ve anlaşılması gereken bir tarihsel mirastır.

Kaynakça

- Avcıoğlu, Doğan (1976), *Türkiye'nin Düzeni/Dün-Bugün-Yarın*. (İstanbul: Tekin Yayınevi).
- Barkan, Ömer Lütfi (1940), “İslam-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 6 (1), s.146-155.
- Barkan, Ömer Lütfi (1945), “Osmanlı İmparatorluğu Teşkilat Ve Müesseselerinin Şer'iliği Meselesi”: *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 11 (4), s. 203-224.
- Barkan, Ömer Lütfi (1946), “Türkiye'de Sultanların Teşrii Sıfat Ve Salahiyetleri Ve Kanunnameler”: *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 12 (2-3), s. 713-733.
- Barkan, Ömer Lütfi (1951), *Türk Hukuk Tarihi* (Teksir). İstanbul.
- Barkan, Ömer Lütfi (1980a), “Harp Sonu Tarımsal Reform Hareketleri”, *Türkiye'de Toprak Meselesi 1*, (İstanbul: Gözlem Yayınevi): 23-105.

- Barkan, Ömer Lütfi (1980b), “Milli Kurtuluş Hareketinin İktisadi Esasları”, *Türkiye’de Toprak Meselesi 1*, (İstanbul: Gözlem Yayınevi): 107-123.
- Barkan, Ömer Lütfi (1980c), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Çiftçi Sınıfların Hukuki Statüsü”, *Türkiye’de Toprak Meselesi 3*, (İstanbul: Gözlem Yayınevi): 725-788.
- Barkan, Ömer Lütfi (1980d), “Şer’i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar”, *Türkiye’de Toprak Meselesi 1*, (İstanbul: Gözlem Yayınevi): 209-230.
- Barkan, Ömer Lütfi (1980e), “Türkiye’de <<Servaj>> Var mıydı?”, *Türkiye’de Toprak Meselesi 3*. (İstanbul: Gözlem Yayınevi): 717-724.
- Barkan, Ömer Lütfi (1980f), “Türkiye’de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları”, *Türkiye’de Toprak Meselesi 1*, (İstanbul: Gözlem Yayınevi): 125-149.
- Barkan, Ömer Lütfi (1980g), “XV ve XVI’ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, *Türkiye’de Toprak Meselesi 3*, (İstanbul: Gözlem Yayınevi): 575-716.
- Barkan, Ömer Lütfi (2023a), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, Taştan, Yahya Kemal (Der.), *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri (Nüfus ve İskan Meselesine Dair Toplu Çalışmalar)*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat): 149-338.
- Barkan, Ömer Lütfi (2023b), “Osmanlı İmparatorluğu’nda İskan ve Kolonizasyon Metotları: Sürgün”, Taştan, Yahya Kemal (Der.), *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri (Nüfus ve İskan Meselesine Dair Toplu Çalışmalar)*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat): 133-146.
- Barkan, Ömer Lütfi (2023c), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri”, Taştan, Yahya Kemal (Der.), *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri (Nüfus ve İskan Meselesine Dair Toplu Çalışmalar)*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat): 119-132.
- Barkan, Ömer Lütfi (2023d), “Osmanlı İmparatorluğunun Teşekkülü Meselesi”: Taştan, Yahya Kemal (Der.), *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri (Nüfus ve İskan Meselesine Dair Toplu Çalışmalar)*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat): 101-118.
- Berktaş, Halil (1991), “Dört Tarihçinin Sosyal Portresi”, *Toplum ve Bilim*, 54-55, s. 19-44.
- Berktaş, Halil (1989), *Kabileden Feodalizme*, (İstanbul: Kaynak Yayınları).
- Berktaş, Halil (1983), *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, (İstanbul: Kaynak Yayınları).
- Bozkurt, Mahmut Esat (2000), *Atatürk İhtilâli III*. (İstanbul: Cumhuriyet Yayınevi).

- Çakır, Coşkun (2000), “'Devletin Tarihinden Toplumun Tarihine' Yeni bir Tarih Paradigması ve Ömer Lütfi Barkan”, *Doğu Batı*, 3(12), s.35-63.
- Divitçioğlu, Sencer (2010), *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).
- Gibbons, Herbert Adams (2017), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu* (çev. Ragıp Hulusi Özden), (Ankara: Altınordu Yayınları).
- Kaplan, Hatice (2008), *Ömer Lütfi Barkan'ın Tarih Anlayışı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Karahasanoglu, Cihan O, (2012). “Ömer Lütfi Barkan ve Türk Hukuk Tarihi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 70 (1) , s. 413-439.
- Kıvılcımlı, Hikmet (2020), *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, (İstanbul: Yordam Kitap).
- Köprülü, Mehmet Fuad (2018), *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, (İstanbul: Alfa Basım Yayın).
- Köprülü, Mehmet Fuad (2019), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, (İstanbul: Alfa Basım Yayın).
- Oyan, Oğuz (2023). *Feodalizmden Kapitalizme, Osmanlı'dan Türkiye'ye*, (İstanbul: Yordam Kitap).
- Ranke, Leopold von (1973), *The Theory and Practice of History*, (New York: The Bobbs-Merrill Company).
- Sahillioğlu, Halil (1985), “Ömer Lütfi Barkan”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (Ömer Lütfi Barkan'a Armağan)*, 41 (1-4), s. 3-38.
- Sönmez, Erdem (2012), “Annales Okulu'nun Türkiye'deki Tarih Araştırmalarına Etkisi”, Taştan, Yahya Kemal (Der.), *Mehmet Fuat Köprülü Armağanı*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları): 253-265.
- Şakiroğlu, Mahmut Hasan (1980), “Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan”, *BELLETEREN*, 44 (173) , s. 153-178.
- Taştan, Yahya Kemal (2023), “Hazırlayanın Takdimi”: *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri (Nüfus ve İskan Meselesine Dair Toplu Çalışmalar)*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat): 9-100.
- Wallerstein, Immanuel (2018), *Dünya Sistemleri Analizi-Bir Giriş*, (İstanbul: bgst Yayınları).
- Witteck, Paul. (1995). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu* (çev. Fatmagül Berktaş), (İstanbul: Pencere Yayınları)

Extended Abstract

In the first half of twentieth centuries, the studies concerning the state developed significantly in the Turkish Social Sciences literature. But these studies have lost their significance in the discipline of history. Therefore these studies must be analysed again with the perspective of the “State Theory”. Ömer Lütfi Barkan is one of the most important theorizer of the young Republic. He discussed the institutions of Turkish history, such as Köprülü, with a genetic and comparative method, and obtained an important position in Turkish historical literature with his studies. He followed a multidisciplinary method in his work and he made use of disciplines such as history, law, economics, politics and geography. His lecture notes on the history of Turkic law given at the Istanbul University, which are not even mentioned in his bibliography, contain very important determinations exhibiting his perspective of the Turkic state tradition. In addition to this his studies regarding the Ottoman history are generally about land politics and inhabiting, and have many solutions for the new Turkish state’s future and the countries the economic structures of which base on territory. According to Barkan, industry and industrial countries howsoever developed it may be, the story of the quite different reality, territory and those who cultivate the land never will be over. For this reason the countries excluding Western Europe are must follow a new path for the development. Barkan starting from this point of view, analyses the social forms, modes of production and legal system of the Ottoman Empire. He is criticized by many scholars as accusing of “distinctive uniqueness” and that of “we are only similar to each other” due to his disapproval of the typological theories of the West. He concentrates on the identification of the objective realities and their specific characteristic in the Turkic social forms. The scholar who handles Turkic state tradition provides lot of accumulated knowledge and experience, puts newly and original ideas on the arguments about the Turkic state. Throughout history, every state determines a distinctive land policy according to its social forms. Turkic states have nomadic characteristics which have political and military organisations are very developed. They founded great empires throughout history and interacted with many different cultural spheres (Kulturkreise) as a culture bearer. Even in the Islamic Period, they protected their traditions to a certain extent although they were impressed by Persian and Islamic culture. Islamic period in the Turkic history is a unique combination of the Turkic state tradition and Islamic state tradition. According to Barkan, nomadic organization has an advantage to found and govern a state. But Turks are not only nomad but also sedentary. Among the great empires in Central Asia, the sedentary Turks had an impact, too. Barkan brings forward important ideas on the debates concerning the foundation of the Ottoman Empire, modes of

production of the Ottoman Empire and the shariah of the Empire. Despite his theories, he endeavours to identify social forms, relations of production and the state with their objective reality, he doesn't aim to exhibit “distinctive uniqueness” of the Ottoman Empire. There are so many insurmountable differences between Western typological social forms and the Ottoman social forms. He aims only to reveal this reality. The land policy of the Ottoman Empire was so centralist and authoritarian in the Classical Age of Empire. During this period, all of the territories were declared to belong to the state. Timar holder was just a governmental official and he was never a landowner like a seigneur. For this reason, comparing the land policies of the Ottoman Empire with the Western Europe is also a mistake. Barkan whose theories and his multidisciplinary methodology contribute to the theory of state and administrative science, has been subject of lots of constructive and negative criticism. When Barkan was besides hold responsible for the “documentarism” in which Turkish historiography is limited at the present time by some scholars, his theories have remained ignored and unvalued. On the other hand, there are some scholars that give it the importance it deserves. In fact, he is not only a historian but also a theorizer, legist and economist. This article aims to reveal Barkan's theories and his perspective on the state and Turkic state tradition.